

Struktura i dinamika hrvatskoga stranačkog sustava

NENAD ZAKOŠEK

Fakultet političkih znanosti, Zagreb
E-mail: nzakosek@aixesa.srce.hr

UDK: 329(497.5)
316.334.3:324(497.5)
324(497.5)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 12. listopada 1994.

Autor analizira sociostrukturna i političko-ideološka obilježja stranačkog sustava u Hrvatskoj na temelju rezultata ankete provedene pred parlamentarne izbore 1992. Iako se stranački sustav nije do kraja formirao i stabilizirao, autor pokazuje da je njegova temeljna struktura određena nizom rascjepa. Isprva dominantni povijesni rascjep između političkih orijentacija koje zagovaraju hrvatsku samostalnost i onih koje joj se protive biva nadopunjen suvremenim polarizacijama poput liberalizma nasuprot konzervativizmu, demokratičnosti nasuprot autoritarnosti, kozmopolitizma nasuprot etnocentrizmu, religioznosti nasuprot sekularnosti. Ti rascjepi dihotomno strukturiraju hrvatski stranački sustav na tradicionalistički desni pol te modernistički centar i lijevicu. Autor također opisuje glavne dinamičke tendencije u stranačkom sustavu Hrvatske.

Ključne riječi: POLITIČKE STRANKE, HRVATSKI STRANAČKI SUSTAV, SOCIJALNA STRUKTURA, VRIJEDNOSNE ORIJENTACIJE, BIRAČKA UVJERENJA

Strukturiranje i stabilizacija stranačkih sustava u postsocijalizmu dugotrajan je proces. U Hrvatskoj taj proces nije dovršen niti nakon drugih slobodnih parlamentarnih izbora, provedenih 1992. i 1993. Unatoč tome, analiza sociostrukturnih, sociopsiholoških i političko-ideoloških determinanti koje utječu na profiliranje glavnih aktera hrvatskoga stranačkog sustava odnosno stvaranje respektivnih grupacija birača pokazuje da se nakon drugih slobodnih izbora jasnije nazire osnovna struktura hrvatskoga stranačkog sustava. Dok je nakon prvih izbora stranački sustav ostao nerazvijen, u sjeni biračke mobilizacije oko fundamentalnog hrvatsko-srpskog rascjepa koja je rezultirala usponom na vlast populističkog pokreta, sada u biračkom tijelu dolazi do jasnijeg raslojavanja i stranačkog svrstavanja. Valja pretpostaviti da će postojeći strukturni rascjepi i u budućnosti imati odlučujući utjecaj na modifikacije i stabilizaciju hrvatskih stranaka i stranačkog sustava.

1. Sociostrukturna i političko-ideološka obilježja hrvatskoga stranačkog sustava

Sociološka i politološka istraživanja istraživačke grupe Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu u povodu izbora 1992. pružaju opsežan empirijski materijal na temelju kojeg se mogu donijeti određeni analitički zaključci.¹ Niz parametara ukazuje na to da su se u biračkom tijelu Hrvatske formirala tri osnovna politička bloka s prepoznatljivim sociostrukturnim, političkim i ideološko-vrijednosnim razlikama. Koristeći tradicionalne političke nazive, koje rabe i sami politički akteri, može se govoriti o lijevom, centrističkom i desnom političkom bloku. Ta se trojna podjela može predložiti i unutar kontinuuma političkih

¹ Riječ je o istraživanju u okviru projekta "Izbori, stranke i političko ponašanje birača" što ga financira Ministarstvo znanosti i tehnologije. Istraživačku grupu činili su prof. dr. Ivan Šiber, dr. Ivan Grdešić, dr. Mirjana Kasapović, dr. Nenad Zakošek, te pripravnici Dejan Jović, Agan Begić i Davor Gjenero. Anketiranje birača provedeno je dva tjedna prije izbora u kolovozu 1992. na uzorku od 2359 ispitanika.

uvjerenja birača između tradicionalističkog i modernističkog pola. Unutar takvog kontinuuma distanca između desnog i centrističkog bloka - mjerena nizom parametara o kojima će biti riječi - veća je nego između centra i lijevog bloka. Utoliko se može govoriti i o tendencijski dihotomnom strukturiranju stranačkog sustava: to znači da se glavna polarizacija zbiva između tradicionalističke desnice s jedne strane te modernističkog centra i ljevice s druge. Zorno se ta struktura može prikazati na sljedeći način (lista stranačkih naziva dana je u prilogu)²:

modernizam		tradicionalizam	
ljeвица	centar		desnica
SDP	— — — regionalne	— — HSLŠ	HSS — — — HDZ — — HSP
SSH	stranke:	HNS	HDS
SDH	IDS/DA/RDS		HKDS
SDU			

Pogledajmo sad поближе pokazatelje na kojima počiva takva podjela stranačkog sustava.

1.1 Sociostrukturni pokazatelji

Odmah valja naglasiti da struktura stranačkog sustava ne proizlazi iz jednoznačnih društvenih rascjepa, nego iz dubokih političkih i ideološko-kulturnih rascjepa koji postoje u hrvatskom biračkom tijelu. Smatram pogrešnim očekivati da će u postsocijalizmu stranački sustavi počivati na sličnim društvenim rascjepima na kojima su se - i to samo djelomice - formirali zapadnoeuropski stranački sustavi, kako su ih opisali Lipset i Rokkan (1967). Zato odsutnost takvih stabiliziranih društvenih rascjepa ne dopušta zaključak kako je Lipset-Rokkanova teorija rascjepa (cleavage theory) neupotrebljiva za objašnjenje postsocijalističkih stranačkih sustava, kako je to sugerirao Agh (1994:236). Raslojavanje biračkog tijela zbiva se danas u novim srednjoeuropskim i istočnoeuropskim demokracijama u skladu s dubokim političko-kulturnim i ideološko-vrijednosnim rascjepima, kako pokazuju neke od novijih analiza stranačkih sustava u tim državama (Markus, 1992; Beyme, 1992). Ti rascjepi tek djelomice korespondiraju i s nekim sociostrukturnim obilježjima, ali nema **jednoznačnih** sveza između sociostrukturnih kategorija i političkih i ideoloških grupacija. Napokon, takvo shvaćanje rascjepa ne odstupa značajnije ni od Lipset-Rokkanove teorije; ona ne tvrdi da u Zapadnoj Evropi postoji sociostrukturni determinizam; niz rascjepa o kojima ta teorija govori - poput vjerskih ili etničkih - također ima značaj političko-kulturnih i ideoloških polarizacija.

Sociostrukturni pokazatelji dostupni na temelju spomenutoga empirijskog istraživanja obuhvaćaju tip naselja, dob, zanimanje i nacionalnost birača.

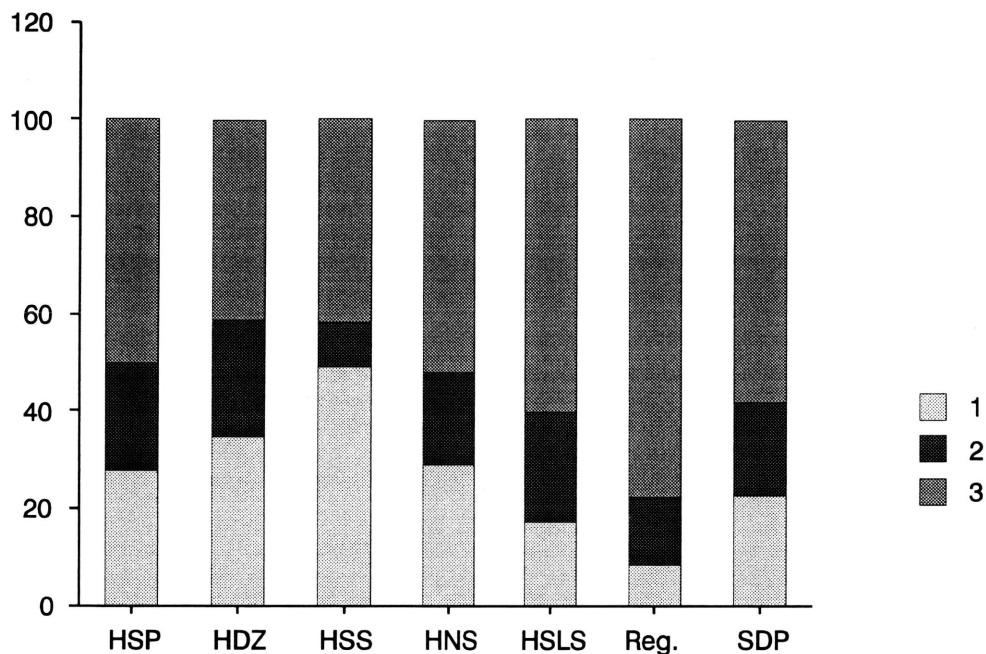
Može se, prije svega, ustvrditi postojanje statistički značajnih razlika u udjelu ruralnih i urbanih birača u biračkom tijelu pojedinih stranaka (iako je povezanost varijabli tipa naselja i stranačke preferencije srednjeg intenziteta; koeficijent kontingencije $C = 0.236$).

² Strukturiranjem hrvatskoga stranačkog sustava unutar kontinuuma lijevo-desno osobito se bavio Ivan Šiber (1993:125-128).

Tradicionalističke stranke imaju u pravilu natprosječni udio ruralnih birača (prosjeak uzorka je 26,3 %), a modernističke natprosječni udio urbanih birača (prosjeak uzorka je 51,5 %). Najznačajnija je ruralna biračka osnovica HSS-a, čijih 49 % birača živi na selu, ali i među biračima HDZ-a udio ruralnih birača dostiže 34,8 %. S druge strane, na modernističkom polu stranačkoga spektra gradski birači izrazito su prisutni u biračkoj osnovici HSLS-a (60,4%), regionalnih stranaka (77,8 %) te dijela lijevih stranaka (SSH 64,5 %, SDU čak 93,8 %).

Udio ruralnih i urbanih birača u biračkom tijelu stranaka koje su na izborima 1992. osvojile zastupničke mandate grafički je prikazan na slici 1.

Slika 1



Tumačenje legende:

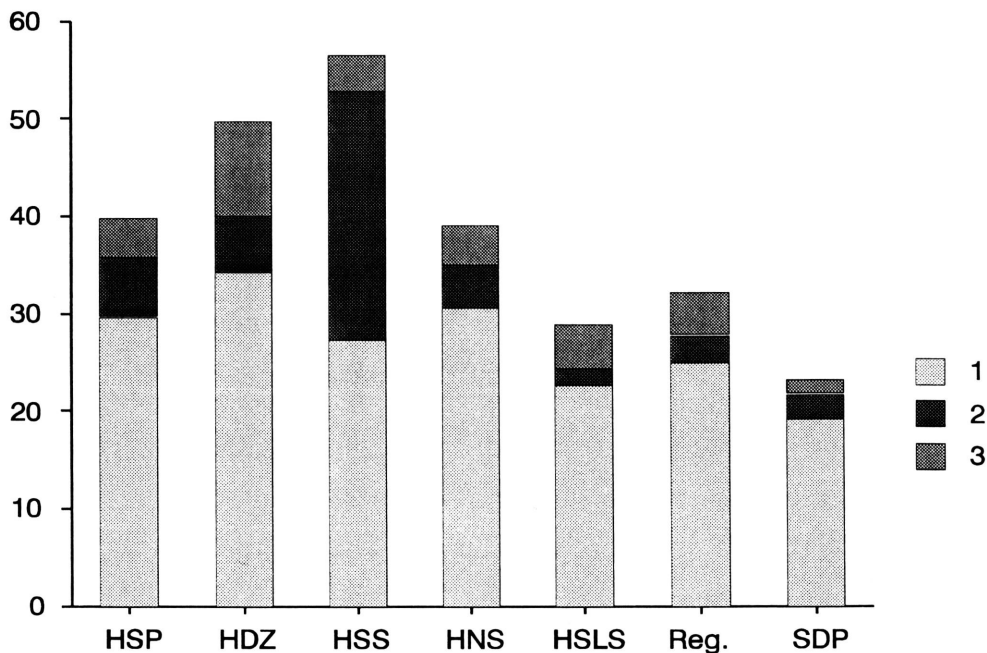
- 1 - birači sa sela
- 2 - birači iz prigradskih naselja
- 3 - birači iz gradova

Još je značajnije izražena povezanost zanimanja i stranačke preferencije ($C = 0,398$). Oko polovice birača HDZ-a (49,6 %) čine pojedinci nižeg socijalnog statusa i niže razine obrazovanja (radnici, seljaci, domaćice), dok u ukupnoj populaciji oni čine 39,0 %. HDZ je također stranka čija biračka osnovica ima najviši udio radnika (34,2 %), što je znatno iznad prosjeka (28,6 %). Nedvojbeno je da takva struktura biračke osnovice HDZ-a korespondira s populističkim stilom mobilizacije birača tipičnim za tu stranku. HSS ima visoko natprosječan udio seljaka - 25,5% (prosjeak 4,8 %) i obrtnika - 9,1 % (prosjeak 4,6 %). Među desnim strankama još je karakteristično da HSP ima natprosječan udio nezaposlenih od 11,2 % (u

populaciji uzorka čine 6,8 %), što odgovara uobičajnim predodžbama političke sociologije o tipičnim adresatima desnoradikalnih stranaka. Jedina desna stranka s natprosječnim udjelom stručnjaka u biračkoj osnovici je HKDS, koji nije ušao u Sabor. S druge strane, natprosječna biračka potpora stručnjaka, službenika, učenika i studenata karakteristična je za stranke modernističkog pola biračkog tijela. Najveći udio stručnjaka među biračima imaju SDU - čak 35,3 %, SDP - 21,8 % i HNS - 17,0 % (prosjeak je 12,2 %). Za HSLS je osobito karakterističan visok udio studenata i učenika - 16,5% (prosjeak je 9,3%). Zanimljivo je da sve lijeve stranke imaju također visok udio umirovljenika u svojoj biračkoj osnovici: SDP 16,7 %, SDH 16,7 %, SDU 23,5 %, a SSH čak 29,0 % (prosječan udio je 9,9 %). Istovremeno, sve imaju ispodprosječan udio radnika, osobito SDP - 19,2 % i SSH - 19,4 %.

Na slici 2a prikazan je udio birača nižeg socijalnog porijekla i niže razine obrazovanja (radnika, seljaka i domaćica) u biračkom tijelu stranaka koje su na izborima 1992. prešle izborni prag od 3%. Slika 2b prikazuje udio birača više razine obrazovanja (visokoobrazovanih stručnjaka te učenika i studenata) u biračkom tijelu parlamentarnih stranaka.

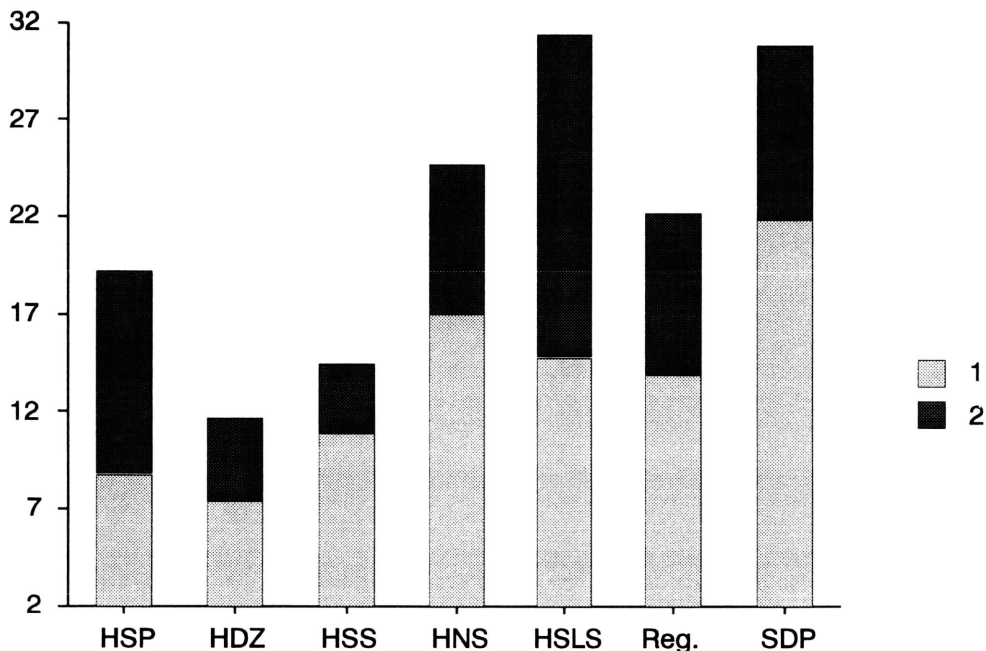
Slika 2a



Tumačenje legende:

- 1 - radnici
- 2 - seljaci
- 3 - domaćice

Slika 2b



Tumačenje legende:

1 - visokoobrazovani stručnjaci

2 - učenici i studenti

Starosna struktura birača također je povezana sa stranačkim preferencijama ($C = 0.292$), ali se ne podudara s trojnom podjelom stranačkog sustava. Ipak se mogu uočiti neke zanimljive sveze. Naime, samo dvije stranke imaju izrazito natprosječan udio birača mlađih od 40 godina: to su HSLs s udjelom od 65,6 % i HSP s udjelom od čak 71,2 % (prosjeak je 53,0 %). Osobito je karakteristično što je 41,2 % birača HSP-a mlađe od 29 godina (prosječno samo 25,9 %). Istovremeno HDZ i većina lijevih stranaka ima ispodprosječan udio birača mlađih od 40 godina (HDZ 43,3 %, SDP 36,7 %, SSH 35,5 %, SDU 41,2 %) te natprosječan udio birača iznad 50 godina: HDZ 29,2 %, SDP 32,9 %, a SSH čak 42,0 % (prosjeak je 21,8 %).

Najznačajnija strukturalna povezanost jest između nacionalnosti i stranačke preferencije ($C = 0.698$). Valja dakako imati na umu da se etnička struktura Hrvatske znatno izmijenila uslijed rata, okupacije dijela hrvatskog teritorija i prinudnih migracija, te više ne odgovara rezultatima popisa iz 1991., kad je bilo oko 78 % Hrvata i oko 12 % Srba. U istraživačkom uzorku bilo je 88,7 % Hrvata i samo 4,8 % Srba, što vjerojatno odgovara nacionalnoj strukturi slobodnoga hrvatskog područja.³ Kod svih desnih stranaka udio Hrvata u biračkoj osnovici

³ Procjena broja Srba koji danas žive na neokupiranom području Republike Hrvatske bila je predmetom brojnih političkih polemika, u kojima su sa srpske strane spominjane zasigurno pretjerane brojke o iseljavanju Srba iz Hrvatske, a s hrvatske su strane te brojke umanjivane. Najpouzdanije procjene vjerojatno nudi neslužbena kalkulacija Ureda za prognanike i izbjeglice Vlade Republike Hrvatske: od ukupnog broja Srba u Hrvatskoj prema popisu iz 1991. (580.000) oko 300.000 živjelo je prije rata na danas okupiranim područjima (uz njih i 230.000 Hrvata te 70.000 pripadnika drugih

znatno je iznad prosjeka (HDZ 95,7 %, HSP 95,2 %, HKDS 97,8 %, HSS 96,4 %) osim kod HDS-a (80,0 %). Kod centrističkih stranaka udio Hrvata kreće se oko prosjeka (HSLŠ 86,3 %, HNS 92,3 %), dok lijeve i regionalne stranke imaju izrazito ispodprosječan udio Hrvata (SDP 78,5 %, SDH 75,0 %, SSH 51,6 %, SDU samo 17,6 %, regionalne stranke 66,7 %). Ujedno lijeve stranke imaju izrazito natprosječan udio Srba među biračima (SDP 10,1 %, SDH 21,9 %, SSH 41,9 %, SDU 52,9%), a regionalne stranke imaju visok udio drugih nacionalnih manjina. Činjenica da su Srbi, čiji se udio u ukupnoj populaciji smanjio oko dva puta, još uvijek natprosječno prisutni u izbornom tijelu lijevih stranaka reflektira nacionalne polarizacije iz prvih slobodnih izbora, kad se snažni lijevi blok značajno oslanjao na srpske birače. Istovremeno je, međutim, znakovito da su se srpski birači raspršili na vrlo velik broj stranaka, a njihov natprosječan udio u ljevici odraz je marginalne pozicije i malog broja birača tih stranaka. Gledajući ukupnu populaciju srpskih birača, najveći dio glasao je za HSLŠ (20,8 %), dok se ostatak relativno ravnomjerno rasporedio na lijeve stranke (SDP 8,3 %, SSH 13,5 %, SDH 7,3 %, SDU 9,4 %), malu srpsku stranku SNS (13,5 %) te HNS (7,3 %) i HDZ (11,2 %).

1.2 Pokazatelji političko-kulturnih i ideološko-vrijednosnih rascjepa

Podaci za druge izbore pokazuju da se biračko tijelo dominantno strukturira uzduž političko-kulturnih i vrijednosnih rascjepa koji su se mogli naslutiti već u prvim izborima (Zakošek, 1991). U odnosu na shemu rascjepa, odnosno "polarizacijskih linija", izloženu u analizi prvih izbora, smatram da se interpretacijski model može pojednostavniti. Umjesto trojne podjele dovoljno je razlikovati povijesne i suvremene rascjepe odnosno "polarizacijske linije". U primjeni na istraživanje političkih stavova interpretiram rascjepe kao polarizacije političkih orijentacija elita, koje se odgovarajućim mehanizmima političke mobilizacije pretvaraju u polarizacije političkih uvjerenja u biračkom tijelu. Povijesni rascjep zasniva se isključivo na rascjepu uzduž osi centar-periferija, što je prema Lipsetu i Rokkanu u zapadnim društvima bio temeljni rascjep iz kojeg je proizašla prvobitna polarizacija političkih snaga. U Hrvatskoj taj rascjep opisuje dvostruku polarizaciju političkih orijentacija elita i birača: prvo, prema van u odnosu Hrvatske kao periferije prema nekom izvanjskom centru te, drugo, prema unutra kao odnos hrvatskoga državnog centra prema periferiji (što uključuje ne samo odnos prema hrvatskim regijama nego i prema srpskoj manjini kao hrvatskoj periferiji). Suvremeni rascjepi uključuju pak niz polarizacija biračkog tijela u dimenziji političke kulture i ideološko-vrijednosnih orijentacija (riječ je o oprekama poput modernizma-tradicionalizma, liberalizma-konzervativizma, demokracije-autoritarosti, kozmopolitizma-etnocentrizma, religioznosti-sekularnosti). Pogledajmo sad kako se povijesni i suvremeni rascjepi transformiraju u političke orijentacije birača na kojima počiva predložena trojna podjela hrvatskoga stranačkog sustava.

Prva dimenzija mjerena kao izraz povijesnog rascjepa opisuje polarizaciju političkih uvjerenja birača s obzirom na način rješavanja "srpskog pitanja" i položaj srpske manjine u Hrvatskoj. Odabrani mjerni instrument (skala stavova od radikalne negacije manjinskih prava do prava na otcjepljenje) pokazuje visoku diskriminatornu vrijednost i demonstrira visok stupanj utjecaja stranačkih preferencija na stavove o položaju srpske manjine ($C = 0.463$). Distribucija stavova ima nekoliko značajki:

nacionalnosti, koji su danas otuda uglavnom prognani). Od preostalih 280.000 Srba na neokupiranom dijelu Hrvatske procjenjuje se da se na okupirana područja, u Srbiju i u inozemstvo iselilo oko 80-100.000. Podemo li, dakle, od toga da danas na neokupiranom području Hrvatske živi oko 200.000 Srba, taj broj iznosi samo 4,2% stanovništva u odnosu na ukupni predratni broj stanovnika Hrvatske prema popisu iz 1991. (4 760.000), odnosno 4,5% u odnosu na oko 4 400.000 stanovnika, koliko danas vjerojatno živi na neokupiranim hrvatskim područjima.

- za dio desnih stranaka karakteristično je da imaju natprosječan udio birača koji podržavaju radikalno rješenje "srpskog pitanja" u obliku preseljenja Srba u Srbiju: HDZ 20,0% i HSP čak 37,1 % (prosjeak je 14,2 %);

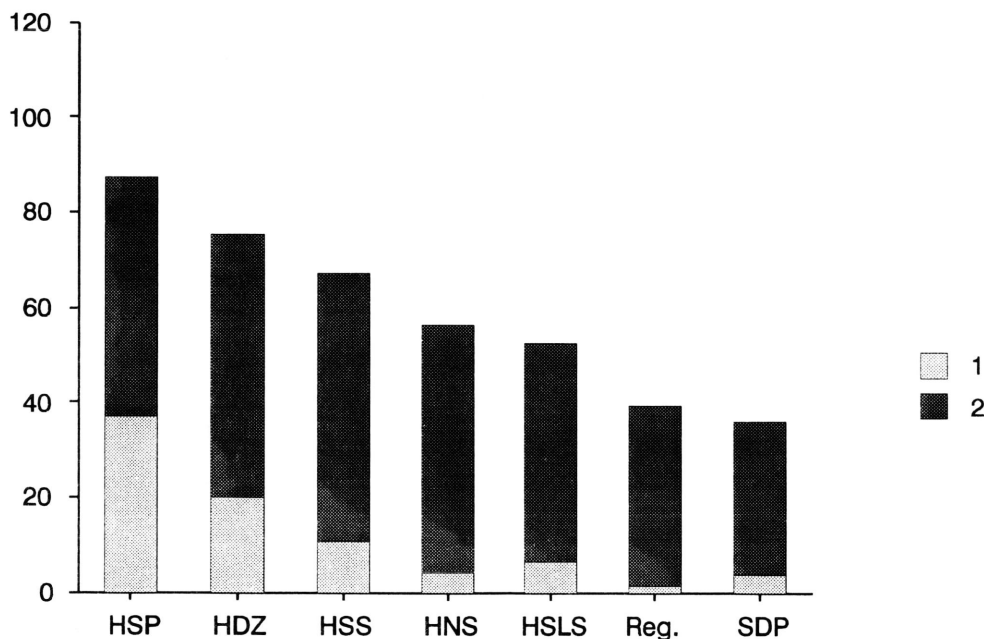
- sve stranke desnice imaju natprosječan udio birača koji odbacuju bilo kakva posebna prava srpske manjine u Hrvatskoj: HDZ 55,4 %, HDS 54,3 %, HKDS 57,0 % i HSS 56,0 % (prosjeak uzorka je 48,8 %);

- stranke centra i ljevice imaju natprosječan udio birača koji prihvaćaju pravo srpske manjine na kulturnu autonomiju: HNS 39,9 % (valja dodati da je nacionalistička orijentacija naglašenija među HNS-ovim biračima, među kojima natprosječan postotak - 52,0 % - odbacuje posebna prava Srba), HSLŠ 44,2 %, SDP 55,1 %, SDH 53,1 %, SSH 45,2 %, SDU 41,2 % i regionalne stranke 43,7 % (prosjeak je 32,4 %);

- manje lijeve i regionalističke stranke imaju također natprosječan udio birača koji prihvaćaju i političku autonomiju Srba u Hrvatskoj: regionalne stranke 15,5 %, SSH 19,4 %, SDH 25,0 % i SDU čak 47,1 % (prosjeak je 4,1 %).

Može se zaključiti da kriterij stavova prema odnosu hrvatskoga državnog centra i srpske manjine kao periferne društvene grupe pokazuje prepoznatljivu dihotomnu polarizaciju biračkog tijela. Birači centrističkih i lijevih stranaka imaju znatno viši stupanj tolerancije prava srpske manjine nego birači desnice.

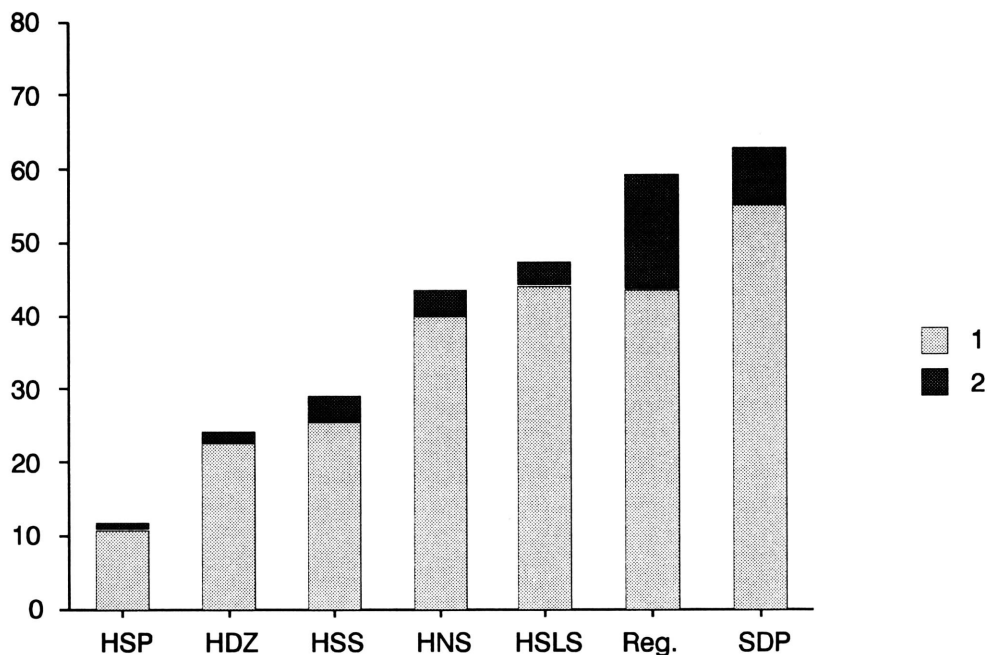
Slika 3a



Tumačenje legende:

- 1 - zagovornici iseljavanja Srba iz Hrvatske
- 2 - pojedinci koji smatraju da Srbima u Hrvatskoj ne treba priznati posebna nacionalna prava

Slika 3b



Tumačenje legende:

- 1 - pojedinci koji prihvaćaju kulturnu autonomiju Srba u Hrvatskoj
- 2 - pojedinci koji prihvaćaju političku autonomiju Srba u Hrvatskoj

Distribucija stavova prema prijedlozima rješenja "srpskog pitanja" u Hrvatskoj prikazana je na slikama 3a i 3b. Slika 3a prikazuje udio pobornika stavova koji radikalno odbacuju posebnu zaštitu srpskih manjinskih prava u Hrvatskoj (bilo da zagovaraju prinudno iseljenje Srba, bilo da ne prihvaćaju nikakva kolektivna nacionalna prava) u biračkom tijelu parlamentarnih stranaka, a slika 3b prikazuje udio birača koji prihvaćaju kulturnu ili političku autonomiju Srba u Hrvatskoj u biračkom tijelu istih stranaka.

Drugi je važan pokazatelj povijesnog rascjepa raspodjela političkih orijentacija uzduž osi centralizam-regionalizam, odnosno između pola koji naglašava predominaciju snažnoga državnog centra i pola političke decentralizacije. I u toj dimenziji odabrani pokazatelji dokumentiraju statistički značajnu povezanost stranačke preferencije i političke orijentacije birača ($C = 0.387$). Za distribuciju stavova karakteristično je sljedeće:

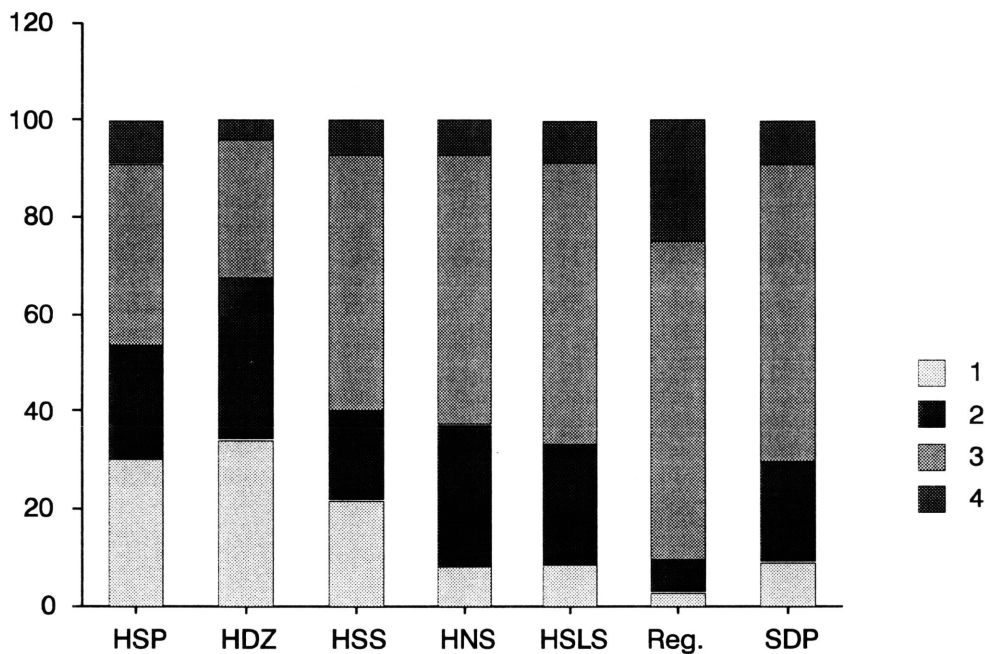
- naglašeno centralistička orijentacija prisutna je među biračima desnih stranaka, osim HKDS-a i HSS-a (što je vezano i uz specifična regionalna težišta potonje dvije stranke): 34,2 % birača HDZ-a, 30,1 % birača HSP-a i čak 39,7 % birača HDS-a zalaže se za rigidnu prevlast državnog centra (prosjeck čitave populacije je 20,1 %);

- birači centrističkih, lijevih i regionalnih stranaka te HSS-a natprosječno se zalažu za umjerenu decentralizaciju države: 52,7 % birača HSS-a, 55,4 % birača HNS-a, 58,3 % birača HSLs-a, 61,5 % birača SPD-a, 61,3 % birača SSH-a, 65,3 % birača regionalnih stranaka i čak 82,4 % birača SDU-a (prosjeck je 45,3 %);

- značajan udio zagovornika radikalne decentralizacije (tj. uređenja Hrvatske kao federacije regija) među svojim biračima imaju ne samo regionalističke nego i male lijeve stranke: regionalne stranke 25,0 %, SDU 17,6 % i SDH čak 28,1 %.

Distribucija stavova prema uređenju odnosa hrvatskoga državnog središta i regija među biračima parlamentarnih stranaka grafički je prikazana slikom 4.

Slika 4



Tumačenje legende:

- 1 - zagovornici ekstremne centralizacije
- 2 - zagovornici umjerene centralizacije
- 3 - zagovornici umjerene decentralizacije
- 4 - zagovornici federativnog uređenja Hrvatske

Može se zaključiti da i polarizacija birača uzduž osi centralizacija-decentralizacija sugerira dihotoman rascjep hrvatskoga biračkog tijela. Oba pokazatelja povijesnog rascjepa, koji još uvijek dominantno utječe na strukturiranje hrvatskoga stranačkog sustava, demonstriraju kako on utječe na polarizaciju između desnog biračkog potencijala s jedne strane i centrističkog i lijevog s druge (uz donekle izdvojenu poziciju HSS-a). Takvu strukturu i djelovanje povijesnog rascjepa valja imati na umu pri promišljanju budućeg strukturiranja stranačkog sustava koji može rezultirati nužnošću političkih koalicija na oba pola političke scene. Valja ipak pretpostaviti da će u budućnosti slabiti utjecaj povijesnog rascjepa, a rasti utjecaj suvremenih rascjepa. Analizirajmo stoga i taj drugi aspekt strukturiranja stranačkog sustava.

Suvremeni rascjepi diferenciraju biračko tijelo u dimenziji političke kulture i tipa političkih orijentacija u užem smislu (tu je glavna os polarizacije izražena oprekom između

liberalno-demokratske i konzervativno-autoritarne orijentacije), kao i u dimenziji općih ideološko-vrijednosnih orijentacija (gdje se polarizacija zbiva uzduž osi modernizam-tradicionalizam). Rezultati istraživanja sugeriraju da i na razini suvremenih rascjepa postoji tendencija dihotomne polarizacije biračkih potencijala i stranačkih grupacija, koja se iskazuje kao opreka modernističkih i tradicionalističkih političkih i vrijednosnih orijentacija. Unutar te dvije osnovne političke i ideološke grupacije može se uočiti dodatno diferenciranje, osobito na modernističkom polu između centrističkog i lijevog stranačkog bloka i njihovog biračkog potencijala.

Dimenziju političke kulture pokušali smo zahvatiti nizom pokazatelja, od kojih izdvajamo sljedeće:

- stavovi prema poželjnosti "čistih" jednonacionalnih država;
- stavovi prema odnosu države i crkve;
- stavovi prema ulozi države u obnovi tradicionalnih moralnih vrijednosti.

Kriterij poželjnosti jednonacionalne države pokazuje jasnu polarizaciju između pretežno nacionalistički orijentiranog desnog bloka i modernističkog bloka u kojem prevladava odbacivanje etnocentričnosti ($C = 0.329$). Najviše zagovornika jednonacionalne države ima među biračima HSP-a - 39,7 %, a zatim HDZ-a 27,1 %, HKDS-a 26,9 % i HSS-a 25,5 % (prosjeak je 20,8 %). Nasuprot tome, takvih je birača u biračkom tijelu HSL-a 14,3 %, HNS-a 14,1 %, SDP-a i SDH-a samo 6,4 odnosno 6,3 %, SSH-a 3,2 %, a nema ih među biračima regionalnih stranaka i SDU-a.

Stavovi prema udjelu crkve u funkcioniranju države pokazuju polarizaciju između klerikalističke orijentacije biračkog tijela tradicionalističkih desnih stranaka i laicističke orijentacije birača modernističkih stranaka centra i ljevice (povezanost varijabli je također visoka: $C = 0.353$). Udio birača koji se protive utjecaju crkve na državne poslove među biračima desnih stranaka kreće se od 42,3 % kod HDZ-a do 56,4 % kod HSS-a (prosjeak je 60,0 %). Nasuprot tome, udio takvih birača u biračkom tijelu centrističkih, lijevih i regionalističkih stranaka znatno premašuje prosjek: HNS ih ima 73,1 %, HSL-a 75,6 %, SDH 78,1 %, SSH 83,9 %, regionalisti 84,7%, a SDU 94,1 %.

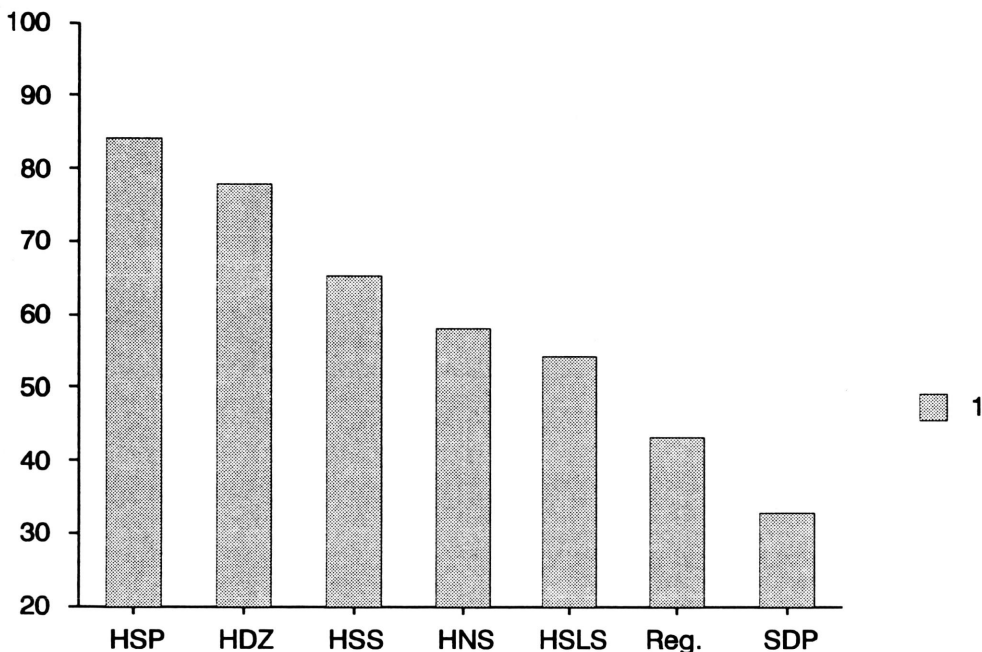
Slična je distribucija stavova prema načinu uređenja odnosa katoličke crkve i hrvatske države. Slika 5 prikazuje udio birača koji zagovaraju određenje Hrvatske kao katoličke države među biračima stranaka koje su na izborima 1992. osvojile zastupničke mandate.

Napokon, dihotomna podjela biračkog tijela uočljiva je i u pogledu poželjnosti državne obnove tradicionalnih moralnih vrijednosti ($C = 0.359$) između birača HDZ-a, HKDS-a i HSP-a s jedne strane, kod kojih prevladava autoritarno-tradicionalistička orijentacija, te stranaka centra i ljevice s druge, kod čijih birača prevladava individualistička orijentacija i protivljenje državnoj intervenciji u osobni izbor moralnih vrijednosti (donekle specifičnu poziciju zauzimaju birači HSS-a i HDS-a). Više od polovice birača u prvom stranačkom bloku zagovara državni angažman u obnovi tradicionalnih vrijednosti: kod HDZ-a i HSP-a 53,8 %, a kod HKDS-a čak 63,4 % (prosjeak je 37,9 %). Kod birača HSS-a ta je orijentacija nešto manje izražena (prihvaća je 45,5 % birača), dok je kod birača HDS-a ispodprosječno prisutna (35,7 %). Nasuprot tome, centrističke, lijeve i regionalističke stranke imaju izrazitu većinu birača koji odbacuju državno zalaganje za obnovu tradicionalnih vrijednosti (iznimka su birači HNS-a s 49,8 %, što je ipak jasno iznad prosjeka od 42,4 %): HSL-a ima 57,1 % birača takve orijentacije, SDP 65,4 %, SDH 68,8 %, SSH 70,0 %, SDU 76,5 % i regionalisti 72,9 %.

Dimenzija općih ideološko-vrijednosnih orijentacija operacionalizirana je nizom varijabli, od kojih izdvajamo sljedeće:

- stavovi prema poželjnosti povratka tradiciji i izvornim vrijednostima naroda (mjeri se tradicionalističko-narodnjačka orijentacija);

Slika 5



Tumačenje legende:

1 - birači koji zagovaraju određenje Hrvatske kao katoličke države

- stavovi prema važnosti kršćanskih vrijednosti i poštivanja autoriteta na svim područjima društvenog života;

- stavovi prema pravu na pobačaj.

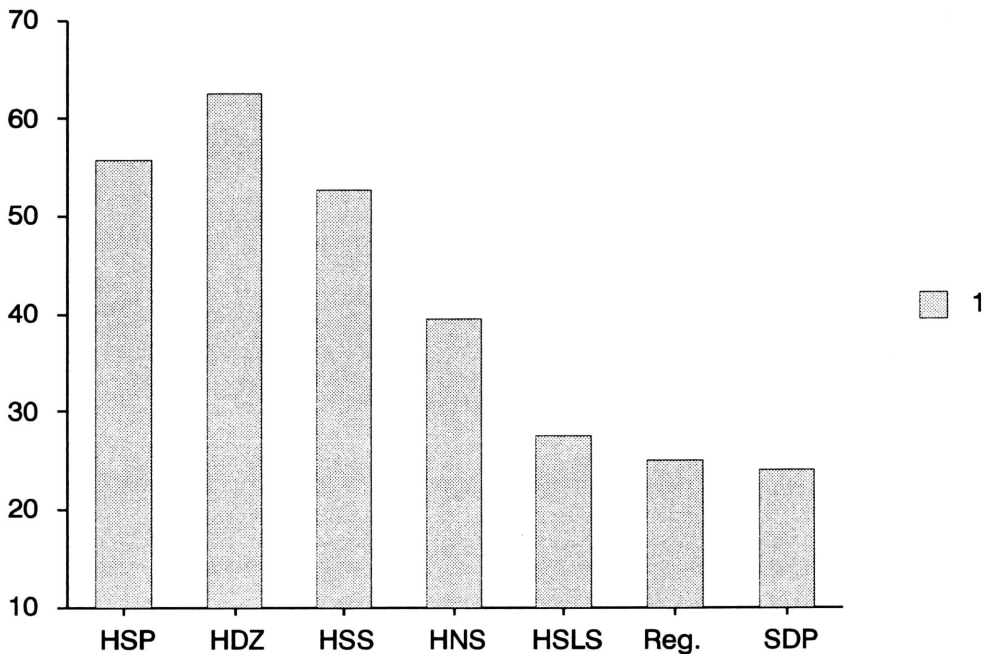
Sva tri kriterija izrazito su diskriminatorna i potvrđuju postojanje temeljnog rascjepa (modernizam - tradicionalizam) u stranačkoj i biračkoj stvarnosti Hrvatske.

Stavovi o poželjnosti povratka tradicionalnim vrijednostima naroda pokazuju tendenciju k dihotomnoj polarizaciji biračkog tijela ($C = 0.347$). Čak 62,6 % birača HDZ-a zalaže se za povratak izvornoj narodnoj tradiciji, 55,9 % birača HKDS-a i HSP-a te 52,7 % birača HSS-a (prosjeak je 44,8 %). Međutim, udio te tradicionalističke opcije među biračima kod HNS-a je 39,6 % (daleko najviše unutar pretežno modernistički orijentiranog pola!), kod HSLs-a 27,7 %, regionalnih stranaka 25,0 %, SDP-a 24,1 %, SSH-a 22,6 %, SDH-a 15,6 % i SDU-a 11,8 %.

Na slici 6 grafički je prikazan udio pojedinaca koji izričito prihvaćaju tvrdnju da se valja vratiti tradiciji i izvornim narodnim vrijednostima u biračkom tijelu parlamentarnih stranaka.

Još su izraženiji pokazatelj tog rascjepa stavovi prema važnosti kršćanskih vrijednosti i poštivanju autoriteta ($C = 0.371$). Velika većina birača desnih tradicionalističkih stranaka slaže se sa stavom da su kršćanske vrijednosti i poštivanje autoriteta pretpostavka napretka: kod HDZ-a 67,4 %, HKDS-a 65,6 %, HSS-a 63,6 %, HDS-a 60,9 % i HSP-a 54,7 % (prosjeak je 48,4 %). Taj stav istovremeno podržava samo 38,4 % birača HNS-a, 31,1 % birača HSLs-a, 32,5 % birača SDP-a, 26,7 % birača SSH-a, 12,5 % birača SDH-a, 5,9 % birača SDU-a i 23,6 % birača regionalnih stranaka.

Slika 6



Tumačenje legende:

- 1 - pojedinci koji se izričito slažu s tvrdnjom da se treba vratiti tradiciji i izvornim vrijednostima svoga naroda

Napokon, vrlo su zanimljivi stavovi prema slobodi pobačaja. Za hrvatsko je biračko tijelo karakteristično da njegova golemo većina podržava pravo žene na slobodno odlučivanje o pobačaju: u uzorku istraživanja čak je 78,8 % ispitanika podržalo taj stav. To pokazuje da je u toj moralnoj dimenziji došlo do ireverzibilne modernizacije shvaćanja, koja je zahvatila i veliki dio populacije s pretežno tradicionalističkim moralnim i političkim nazorima. Tako i među biračima desnih stranaka više od polovice podržava slobodu pobačaja. Pa ipak, čak i takva struktura stavova ukazuje na razlike u stupnju modernizacije i prevladavanja patrijarhalnog morala ($C = 0.319$). Među biračima desnih stranaka udio pristalica slobode pobačaja znatno je manji nego kod centrističkih, lijevih i regionalističkih stranaka: kod HDZ-a 66,8 %, HDS-a 64,3 %, HKDS-a 55,4% (dakle i birači eksplicitno kršćanske stranke većinski se zalažu za slobodu odlučivanja o pobačaju!), te HSS-a i HSP-a 72,7 %. Nasuprot tome, udio pristalica slobode pobačaja u biračkoj osnovici stranaka centra i ljevice i regionalista je sljedeći: HNS-a 88,6 %, HSLŠ-a 91,7 %, regionalnih stranaka 90,3 %, SDP-a 93,6 %, SSH-a 93,5 %, SDU-a 94,1% i SDH-a 96,9%.

Ako se rezimiraju pokazatelji temeljnih strukturnih rascjepa u hrvatskome biračkom tijelu, kako povijesnih tako i suvremenih, može se zaključiti da postoji tendencija k formiranju tradicionalističkog desnog pola i modernističkog pola koji je unutar sebe diferenciran na centar i ljevicu (uz neke specifičnosti regionalista). Ti politički polovi nisu stabilizirani, što u nekim strukturnim dimenzijama dovodi do većeg diferenciranja i nejasnog položaja birača nekih stranaka (to osobito važi za HSS unutar desnog bloka i HNS unutar centrističkog

bloka). Ovi strukturni rascjepi u političkoj su praksi donekle prikriveni sukobljavanjem stranke na vlasti s cjelokupnom opozicijom kao relativno jedinstvenim akterom. Međutim, strukturni će rascjepi bitno utjecati na razvoj stranačkog sustava u budućnosti. To valja imati na umu u analizi dinamike stranačkog sustava.

2. Dinamička obilježja hrvatskoga stranačkog sustava

U cjelokupnom razdoblju nakon prvih slobodnih izbora u Hrvatskoj su na djelu vrlo intenzivne promjene stranačkog sustava kao posljedica specifične dinamike političkih sukoba (Kasapović, 1993:64-72). Riječ je o različitim razvojnim tokovima, koji su samo djelomice međusobno povezani. Stoga valja zasebno razmotriti svaki od razvojnih momenata.

2.1 Unutrašnja dinamika HDZ-a

S obzirom na dominantnu poziciju HDZ-a u hrvatskom stranačkom sustavu, na njegovu su razvojnu dinamiku najviše utjecali procesi unutar HDZ-a. HDZ je došao na vlast kao neka vrsta širokog nacionalnog odnosno nacionalno-oslobodilačkog pokreta. Zahvaljujući toj značajki, kao i potpunoj izbornoj nadmoći nad drugim strankama, on se uspostavio kao de facto politički monopolna snaga u Hrvatskoj. Nigdje drugdje u Srednjoj Evropi nijedan drugi politički akter nije uspio uspostaviti sličnu monopolističku poziciju, iako su, primjerice, u Mađarskoj ili Slovačkoj Antallov MDF i Mečiarov HZDS pokazivali slične aspiracije. U drugim izborima 1992./93. to je došlo do izražaja u činjenici da opozicijske stranke ni pojedinačno ni na temelju koalicijske suradnje nisu uspjele ugroziti dominantnu poziciju HDZ-a.

Kao populistički pokret HDZ je, međutim, neprestano suočen s potrebom stabiliziranja svoje unutrašnje strukture. Pokušaj da se pokret čvršće institucionalizira nije do danas uspio, iako je izgrađen relativno snažan stranački aparat. U pokretu su na djelu različiti mehanizmi unutrašnjeg strukturiranja, što uvijek iznova dovodi do konkurencije, sukoba i kriza. Glavna struktura moći centrirana je oko karizmatkog vođe pokreta, Franje Tuđmana, u čijim se rukama stječu i najvažniji instrumenti izvršne vlasti, utemeljeni u snažnoj ustavnoj poziciji Predsjednika Republike. Karizmatški vođa može djelovati izravnim obraćanjem sljedbenicima, ali i preko opsežnog aparata savjetnika i pomoćnika koji su mu izravno odgovorni. Njegova je moć arbitriranja u razmiricama i sukobima unutar pokreta sasvim neupitna. Međutim, upravo izuzetna koncentracija osobne moći onemogućuje djelotvornu kontrolu dinamičkih unutrašnjih procesa u HDZ-u, te se svodi na sporadične intervencije. Paralelno s tom dominantnom karizmatском strukturom moći formiraju se lokalne ili političke grupe i frakcije. Oba tipa podgrupa ugrožavaju koheziju pokreta: bilo težnjom za stvaranjem lokalnih monopola moći, bilo težnjom za istiskivanjem suparničkih političkih frakcija.

Politička je bit frakcijskih sukoba opreka između "nacionalnih revolucionara" i tehnokratskih "umjerenjaka". "Revolucionari", koji zastupaju radikalno desna stajališta, žele očuvati i produžiti populističku dinamiku u društvu. Jedino u uvjetima mobilizacije militantnog nacionalizma i nastavka "čistki" protiv ostataka "starog režima" (u koji se ubrzo svrstavaju svi politički protivnici, neovisno o stvarnoj ulozi u komunističkom poretku) "nacionalno-revolucionarna" frakcija može sačuvati ili čak povećati svoju moć. Međutim, populistička tenzija ne može se neograničeno održavati (bar ne u mirnodopskim uvjetima). Normalizacija prilika i institucionalizacija politike povećava utjecaj "umjerenjaka", koji se zalažu za prevlast stručnjaka u rješavanju nagomilanih ekonomskih, socijalnih i drugih problema. Istovremeno normalizacija potkopava monopol HDZ-a te na taj način potencijalno ugrožava i moć samih umjerenjaka.

Opisane aporije morale su rezultirati otvorenom krizom HDZ-a. Ta se kriza jasno najavila već na Saboru HDZ-a u listopadu 1993., a u ožujku 1994. rezultirala je raskolom,

istupanjem Manolić-Mesićeve frakcije iz HDZ-a i osnivanjem HND-a. Ni nakon tog događaja proces unutrašnjeg raslojavanja HDZ-a nije dovršen. Valja očekivati da će se intenzivne promjene unutar vladajuće stranke nastaviti.

2.2 Kriza desnih konkurenata HDZ-a i uspon HSS-a

Produžena dominacija HDZ-a rezultirala je slabljenjem drugih desnih stranaka, koje su izvorno pretendirale da budu HDZ-ovi konkurenti ili partneri. To važi nadasve za HDS i HKDS, koji su bili zastupljeni u prvom sazivu Sabora, ali na izborima 1992. nisu uspjeli potvrditi svoj parlamentarni status. Te dvije stranke uzaludno pokušavaju zaustaviti svoju marginalizaciju integracijom u HKDU. Međutim, može se dogoditi da produžena kriza HDZ-a na sljedećim izborima otvori mogućnost ponovnog ulaska dviju ujedinjenih stranaka u Sabor.

U uvjetima rata i prevlasti populističke politike desnoradikalni HSP uspio je izrasti u političku stranku srednje snage, koja je na izborima 1992. osvojila 6,9 % glasova i ušla u Sabor. Međutim, ni HSP nije izbjegao imanentne slabosti populizma: unutrašnja frakcijska raslojavanja rezultirala su u jesen 1993. otvorenim raskolom i nekom vrstom unutarstranačkog puča, kojim je zbačen dotadašnji šef stranke Dobroslav Paraga i na čelo stranke instaliran Anto Đapić. Raskol je znatno oslabio HSP, što nije kompenzirano ni Đapićevim pokušajima integracije marginalnih pravaških frakcija koje postoje u Hrvatskoj. Dugoročno se ipak može očekivati da će HSP u hrvatskom stranačkom sustavu imati svoje mjesto kao desnoradikalna protestna stranka koja se (ima li se na umu dobna struktura birača) obraća pretežno mlađim biračima i među njima može računati na odgovarajući odaziv

Unutar tradicionalistički orijentiranog biračkog bloka svakako je zaseban fenomen uspon HSS-a. Taj se uspon nagovijestio na izborima za Zastupnički dom 1992. (4,2 % osvojenih glasova), a potvrdio na izborima za Županijski dom 1993. (11,6% osvojenih glasova). Razlozi relativnog uspjeha HSS-a su trostruki: prvo, prisutnost HSS-ovske tradicije u nekim krajevima Hrvatske, koju je rukovodstvo stranke uspješno iskoristilo; drugo, oslanjanje na prepoznatljivog biračkog adresata - seljake i općenito ruralno stanovništvo, pored toga na samostalne obrtnike i dio radništva; treće, stvaranje snažnih regionalnih žarišta u ruralnim predjelima sjeverne i sjeverozapadne Hrvatske. HSS će vrlo vjerojatno zadržati svoju poziciju unutar stranačkog sustava kao visoko artikulativna i ujedno slabo agregativna stranka, koja će predstavljati zanimljivog koalicijskog partnera za desne i centrističke stranke.

2.3 Formiranje liberala kao glavne opozicijske stranke

U razdoblju između izbora 1990. i 1992. sve centrističke stranke bile su marginalizirane. Na izborima 1992. više je stranaka centra i lijevog centra pretendiralo na osvajanje pozicije najjače opozicijske stranke (pored HSLS-a i HNS te SPD). Politička orijentacija te personalna i organizacijska premoć HSLS-a imali su za posljedicu da je s osvojenih 17,3 % glasova postao najjača opozicijska stranka. Veliki koalicijski potencijal liberala (Šiber, 1993:124-126) omogućio je njihov daljnji uspon i koalicijsku suradnju na izborima za Županijski dom 1993., kad su osvojili 27,9 % glasova, te dolazak na vlast u nizu gradova i županija. Jačanje HSLS-a imalo je za posljedicu relativno slabljenje izravnog konkurenta u centru, HNS-a (strukturni rascjepi nam pokazuju da je riječ o istom potencijalu birača kojem se te dvije stranke obraćaju). Osnivanjem HND-a kao također potencijalno centrističke stranke postavlja se pitanje koliko će glasova nova stranka preoteti iz HDZ-ova biračkog potencijala desnog centra, a koliko iz biračke osnovice HSLS-a i HNS-a. Drukčije rečeno: još uvijek je nejasno može li se značajni dio birača desnog centra odvojiti od HDZ-a i posredstvom HND-a pridružiti centru.

2.4 Kriza ljevice

Razdoblje nakon 1990. u Hrvatskoj je razdoblje rastvaranja ljevice i slabljenja njezinih izbornih potencijala. To najjasnije dolazi do izražaja u slabljenju i marginalizaciji SDP-a kao lijeve stranke s izvorno najvećim izbornim potencijalom. Iako je ljevica 1990. osvojila oko 1/3 glasova, bilo je jasno da je taj rezultat zasnovan na rascjepu koji se ne može održati. Međutim, na izborima 1992. SDP je dobio samo 5,4 % glasova, dok su sve četiri lijeve stranke ukupno dobile 8,4 % glasova. Programska i organizacijska kriza ljevice produžila se i u razdoblju nakon izbora 1992. i zasad se ne može sagledati njezin kraj.

2.5 Uspon regionalnih stranaka

Analiza političkih uvjerenja hrvatskih birača pokazuje da je profil birača lijevih i regionalističkih stranaka vrlo sličan. Stoga se može ustvrditi da je uspon regionalnih stranaka, IDS-a, DA i RDS-a, djelomice rezultat rastvaranja lijevoga biračkog tijela. Pored toga, jačanje političkog regionalizma svakako je i posljedica reakcije na proces monopolizacije i centralizacije moći u Hrvatskoj. S obzirom na povijesnu tradiciju Istre, Rijeke i Dalmacije, ne začuđuje da su regionalističke stranke najjače upravo u tim krajevima. Može se očekivati da će postupno sazrijevanje regionalističkih stranaka u budućnosti čak povećati njihov birački potencijal.

2.6 Nedostatak političkih predstavnika srpske manjine

Jedno je od značajnih neriešenih pitanja hrvatskoga parlamentarnog i stranačkog sustava nedostatak političke stranke koja bi legitimno pretendirala na predstavljanje glavnine Srba u Hrvatskoj. S jedne strane, to je posljedica nesposobnosti da se nakon militantno nacionalističkog SDS-a, koji je političko predstavljanje Srba u hrvatskim političkim institucijama zamijenio oružanom pobunom, formira legitimna srpska stranka spremna na sudjelovanje u institucionalnom političkom životu. S tom je pretenzijom formiran SNS, ali je na izborima 1992. osvojio samo 1,1 % svih glasova, odnosno oko 13,5 % glasova Srba koji su sudjelovali na izborima. Međutim, s druge strane, to je i pitanje nepostojećeg izbornog mehanizma koji bi osigurao legitimno predstavljanje Srba u skladu s ustavnom i zakonskom odredbom o pravu na proporcionalnu zastupljenost. Rješenje Ustavnog suda na izborima 1992. može se smatrati samo jednokratnom i dugotrajno neodrživom solucijom.⁵

3. Zaključak

Rezimirajući uvide strukturne i dinamičke analize hrvatskoga stranačkog sustava valja naglasiti:

1) Postoje jasni strukturni rascjepi u hrvatskome biračkom tijelu koji utječu na formiranje stranačkog sustava i njegove prevladavajuće značajke. Riječ je o rascjepima divergentnih političko-kulturnih i ideološko-vrijednosnih orijentacija. Ti rascjepi imaju i svoju karakterističnu sociostrukturnu osnovicu, no oni ne postoje u obliku formiranih i stabilnih socijalnih blokova (kakvi su postojali u povijesti formiranja zapadnoevropskih stranačkih sustava).

⁴ Riječ je o biračkoj potpori Srba i Jugoslavena, koji su prema pokazateljima istraživanja Fakulteta političkih znanosti prije izbora 1990. činili oko polovice glasova ljevice.

⁵ Neposredno nakon utvrđivanja rezultata izbora u kolovozu 1992. Ustavni sud je utvrdio da na temelju rezultata općih izbora nije ostvarena zastupljenost Srba u Zastupničkom domu Sabora razmjerno njihovu udjelu u stanovništvu prema popisu stanovništva iz 1981. (11,5%) - u Sabor nije izabran niti jedan zastupnik srpske nacionalnosti! - što je propisano čl. 26. Zakona o izborima zastupnika u Sabor Republike Hrvatske. Stoga je Ustavni sud odredio da se 13 zastupničkih mandata na koje srpska nacionalna zajednica u Hrvatskoj ima pravo izaberu među kandidatima srpske nacionalnosti sa državnih izbornih lista pojedinih stranaka: 8 s liste SDP-a i 2 s liste HNS-a. Pored toga, određeno je da se izborni prag od 3% ne primjenjuje na SNS te da ona ima pravo na 3 zastupnika sa svoje državne izborne liste.

2) U Hrvatskoj je moguće razlikovati dominantan povijesni politički rascjep te niz suvremenih rascjepa. Povijesni rascjep kristalizirao se oko oprečnih političkih polova u povijesti formiranja hrvatske države i obuhvaća oprečne pozicije u odnosu na vanjske centre, unutrašnje ustrojstvo Hrvatske i poziciju srpske manjine u Hrvatskoj. Suvremeni rascjepi izražavaju oprečne orijentacije političke kulture i ideološko-vrijednosnih preferencija, a kristaliziraju se oko osi tradicionalizam-modernizam. Slični rascjepi prepoznatljiviji su i u drugim postsocijalističkim društvima Srednje Evrope.

3) Intenzivna dinamika promjena i stabilizacije stranačkog sustava u Hrvatskoj, utemeljena na opisanoj strukturi rascjepa, ovisit će u budućnosti prije svega o unutrašnjim promjenama u vladajućoj stranci te o konsolidaciji i suradnji stranaka političkog centra.

LITERATURA

- Agh, Attila (1994) The Hungarian Party System and Party Theory in the Transition of Central Europe. *Journal of Theoretical Politics* 6(2): 217-238.
- von Beyme, Klaus (1992) Transformacijska teorija - nova interdisciplinarna istraživačka grana?. *Politička misao* 29(3): 11-129.
- Kasapović, Mirjana (1993) *Izborni i stranački sustav Republike Hrvatske*. Zagreb: Alinea.
- Lipset, Seymour Martin, Stein Rokkan (1967) Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction, in S.M.Lipset & S.Rokkan /eds./ *Party Systems and Voter Alignments: Cross National Perspectives*. New York: The Free Press.
- Markus, Gyorgy G. (1992) Parties, Camps and Cleavages in Postcommunist Hungary. *Vierteljahresberichte* (129): 245-254.
- Šiber, Ivan (1993) Structuring the Croatian Party Scene. *Croatian Political Science Review* 30(2): 111-129.
- Zakošek, Nenad (1991) Polarizacijske strukture, obrasci političkih uvjerenja i hrvatski izbori 1990., u I.Grdešić i sur. *Hrvatska u izborima '90*. Zagreb: Naprijed.

Prilog

Lista stranačkih imena i kratica

DA	Dalmatinska akcija
HDS	Hrvatska demokratska stranka
HDZ	Hrvatska demokratska zajednica
HKDS	Hrvatska kršćanska demokratska stranka
HKDU	Hrvatska kršćanska demokratska unija
HNS	Hrvatska narodna stranka
HSLs	Hrvatska socijalno liberalna stranka
HSP	Hrvatska stranka prava
HSS	Hrvatska seljačka stranka
IDS	Istarski demokratski sabor
RDS	Riječki demokratski savez
Reg.	regionalne stranke, skupni naziv za IDS, DA i RDS
SDP	Socijaldemokratska partija Hrvatske
SDH	Socijaldemokratska stranka Hrvatske
SDS	Srpska demokratska stranka
SDU	Socijalno-demokratska unija
SNS	Srpska narodna stranka
SSH	Socijalistička stranka Hrvatske

THE STRUCTURE AND DYNAMICS OF CROATIAN PARTY SYSTEM

NENAD ZAKOŠEK

Faculty of Political Science, Zagreb

The author analyses socio-structural as well as political and ideological characteristics of the party system in Croatia, on the basis of the results of a survey conducted short time before the 1992 parliamentary elections. Although the party system has not been completely shaped and stabilized, the author shows that its basic structure is determined by a number of cleavages. The initially dominant historical cleavage between political orientations advocating Croatian independence and those opposing it has been supplemented by contemporary polarizations, such as liberalism versus conservatism, democratism versus authoritarianism, cosmopolitanism versus ethnocentrism, religious versus secular orientation. These cleavages determine a dichotomous structure of the Croatian party system with a traditionalist right-wing pole and a modernist center and left-wing pole. The author also describes main dynamic tendencies in the party system of Croatia.